

## **ВОКАЛЬНИЙ ГОЛОС ЯК ПРОФЕСІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ АКТОРА МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ**

*У статті розглядаються такі питання, як багатоаспектність вокального мистецтва, складові голосового апарату, насамперед вокального голосу. Відзначається, що сучасний актор музично-драматичного театру повинен не тільки володіти вокальним голосом, вокальною технікою, використовувати вокально-технічні навички, а й розуміти специфіку вокального мистецтва, ідейно-емоційного змісту вокального твору. Вказується, що процес вокальної педагогіки неможливий без урахування психофізіологічних особливостей розвитку вокального голосу, будови голосового апарату, режиму його роботи.*

**Ключові слова:** професійний інструмент, голосовий апарат, голосоутворення, голосові складки, фонація

## **ВОКАЛЬНЫЙ ГОЛОС КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ИНСТРУМЕНТ АКТЕРА МУЗЫКАЛЬНО-ДРАМАТИЧЕСКОГО ТЕАТРА**

*В статье рассматриваются такие вопросы, как многоаспектность вокального искусства, состав голосового аппарата, в первую очередь вокального голоса. Подчеркивается, что современный актер музыкально-драматического театра должен не только владеть певческим голосом, вокальной техникой, использовать вокально-технические навыки, а и понимать специфику вокального искусства, идейно-эмоционального содержания вокального произведения. Акцентируется внимание на том, что процесс вокальной педагогики невозможен без учитывания психофизиологических особенностей развития вокального голоса, строения голосового аппарата, режима его работы.*

**Ключевые слова:** профессиональный инструмент, голосовой аппарат, голосообразование, голосовые связки, фонация

## VOCAL VOICE AS PROFESSIONAL INSTRUMENT ACTOR OF MUSICALLY-DRAMATIC THEATRE

*In the article we examines such questions as multidimensionalness of vocal art, composition of vocal vehicle as vocal voice. An author underlines also, that modern actor of musically-dramatic theatre must not only own vocal voice, by a vocal technique, to use vocally-technical skills, and to understand the specific of vocal art, deological-emotional maintenance of part-song. An author accents attention on that the process of vocal pedagogics is impossible without taking into account psychical and physiological features of development vocal voice, structure of vocal vehicle, his office hours.*

**Key words:** *professional instrument, vocal vehicle, phonation, vocal cords.*

Вокальне мистецтво (співацьке мистецтво, спів) – це виконання музики за допомогою голосу. Фізіологічною основою співу є голосовий апарат людини. Сучасний вокаліст повинен характеризуватися як своєю професійною компетентністю – бездоганним володінням вокальним голосом, вокальною технікою, використанням навичок різноманітних стилів світового музичного мистецтва, так і розумінням специфіки вокального мистецтва, ідейно-емоційного змісту вокального твору. Але щоби досягти цієї мети, співаку необхідно пройти певний шлях становлення та професійної підготовки.

**Метою нашої статті** є розгляд складових голосового апарату, насамперед вокального голосу як професійного інструменту актора музично-драматичного театру.

Вокальне мистецтво – це багатоаспектний вид музичного мистецтва: *вокальне мистецтво = вокальний твір→вокальний голос→вокальна відготовка→вокальна майстерність*. Ми виділяємо такий дефінітивний ряд складників вокального мистецтва, які мають взаємозалежність, послідовні, причинно-наслідкові зв'язки у процесі вокально-виконавської діяльності (рис. 1).

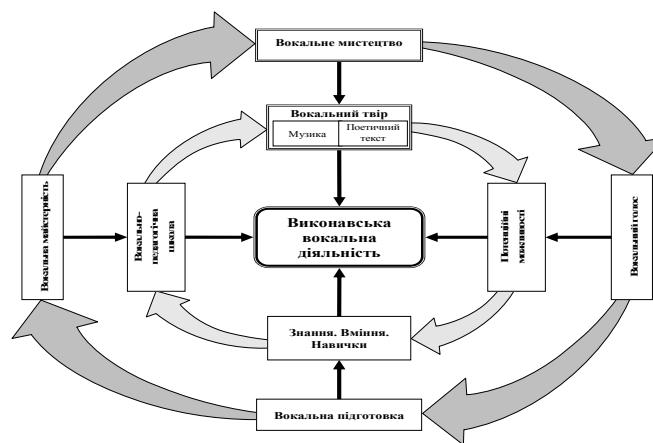


Рис. 1. Причинно-наслідкові зв'язки вокально-виконавської діяльності актора.

Розглянемо сутність цих дефініцій. *Вокальне мистецтво* – це різновид музичного виконавського мистецтва, який на відміну від інструментальної музики, передає художній зміст вокального твору засобами співацького голосу. *Вокальний твір* – це художній твір, який утворюється за допомогою музики та поетичного тексту. *Вокальний голос* – це виконавський інструмент, який передає єдність музики та поетичного тексту музичної тканини твору; засіб, за допомогою якого розкривається задум авторів. Вокальним творам властиві внутрішня завершеність й цілісність, індивідуалізованість змісту і форми, що визначена особистістю авторів, і припускає мистецтво виконавської інтерпретації.

Вокальне мистецтво включає і вокальну майстерність виконавця як результат, що ґрунтується на сформованих знаннях, вміннях, навичках володіння вокальним голосом, а також віддзеркалює вокально-педагогічну школу викладача, тобто професійну вокальну підготовку співака.

Під *вокальною підготовкою* ми розуміємо процес становлення та вдосконалення вокального голосу, оволодіння вокально-технічними навичками, формування вмінь передачі художньо-сценічного образу вокального твору. Для вдосконалення вокального голосу необхідно мати вокальний потенціал: голос, чисте інтонування мелодії та відчуття метро ритму.

*Вокальна майстерність* – це рівень досконалого володіння вокальним голосом: здатність голосом виражати найтонші почуття, емоційний стан шляхом застосування знань, умінь та навичок з вокального мистецтва, передавати і

розкривати художній образ вокального твору засобами виразності – такими, як характер звуковедення, динамічні відтінки, вокальні штрихи, стильові особливості композиторської школи та жанру вокального твору.

Вокальний голос є домінуючим складником у системі вокального мистецтва. Його розвиток ґрунтується на методичних засадах вітчизняної та зарубіжної вокальної педагогіки, глибокому вивченні музичних (вокальних) традицій українського народу.

Вокальний голос актора – це насамперед «професійний інструмент», який має складний механізм. Проте цей «інструмент» у процесі подальшого розвитку зазнає різних зовнішніх впливів (об'єктивних і суб'єктивних) у різні вікові періоди дозрівання організму й, відповідно, потребує застосування різноманітних спеціальних методичних прийомів для подолання психолого-фізіологічних чинників, які перешкоджають професійному становленню виконавця – актора-вокаліста.

Специфіка голосу актора як «професійного інструменту» полягає в тому, що він має два аспекти застосування: спів та сценічне мовлення. У музичному довіднику поняття «голос» тлумачиться від: «голос (італ. voce) – звуки, що утворюються голосовим апаратом людини і забезпечують спілкування людей та передачу думок звуковим шляхом. Залежно від характеру функціонування механізмів голосоутворення, людський голос поділяється на мовлення, спів та шепіт» [8, с. 115]. Здатність голосу передавати найтонші відтінки почуттів і думок цінується й використовується в акторській діяльності. Так, наприклад, відомий актор Т. Сальвіні на питання, що він вважає найголовнішим для актора, впевнено відповів: «Голос, голос і ще раз голос!» [1, с. 232]. Голос і слово даровані людині природою для висловлення думок і почуттів, отже, у роботі над вокальним голосом необхідним є розуміння органічної природи народження звуків. Для цього майбутньому актору музично-драматичного театру необхідно усвідомити сутність процесу утворення голосу (як під час мовлення, так і під час співу), вивчити будову голосового апарату та функцію кожної його частини, з'ясувати взаємодію цих частин. Щоб зробити вокальний голос «керованим», досягти

найкрасивішого співочого звуку, необхідна робота над точністю координації всіх частин голосового апарату та формуванням співацьких навичок.

Г. Панофка наголошував: «Співочий голос – це інструмент, формування якого залежить від індивідуальних здібностей кожної людини, від різних органів людини, голос повинен бути виявленням душі та розуму справжнього артиста» [6, с. 91].

Відомості з історії становлення вокально-педагогічних шкіл засвідчують, що процес вокальної педагогіки неможливий без урахування психофізіологічних особливостей розвитку вокального голосу, будови голосового апарату, режиму його роботи. Вивченням будови голосового апарату займалися ще лікарі у Стародавній Греції. Так, Гіппократ виявив, що верхні дихальні шляхи є джерелом виникнення звуку людського голосу. Описом анатомічної будови дихальних органів людини у II ст. н. е. займався римський лікар Гален. Досліджуючи роботу голосового апарату, він дійшов висновку, що сила видиху повітря впливає на інтенсивність звучання голосу людини, відзначив відмінності процесу голосоутворення в мовленні та під час співу.

Вперше правильне зображення м'язів гортані й голосових складок, а також опис їх дії в процесі мовлення та співу в XVI ст. здійснив Леонардо да Вінчі. А вже в XIX ст. науковці змогли отримати найбільш достовірні факти стосовно будови голосового апарату та процесу звукоутворення. Праці таких вчених, як М. Гарсія-сина, М. Грачова, Ф. Заседателева, І. Левідова, А. Музехольда, Л. Работнова, С. Ржевкіна, С. Сонкі, котрі займалися вивченням питань вокального мистецтва, створили наукове підґрунтя процесу постановки (формування) голосу, стали основою сучасної вокальної педагогіки.

Голосовий апарат – це система органів, яка слугує для утворення голосу та мовлення. За О. Здановичем, цю систему становлять:

1) органи дихання, що утворюють тиск під голосовими м'язами (складками), – джерело звукової енергії;

2) гортань, що містить у собі голосові складки, – джерело виникнення звукових коливань;

3) артикуляційний апарат, що слугує для утворення звуків чіткого вимовляння;

4) носова порожнина та порожнини, що знаходяться біля неї – беруть участь у створенні деяких звуків [4, с. 54].

Голосові складки (зв'язки) – це два парні м'язи, що розташовані в гортані, покриті еластичною з'єднувальною тканиною та оболонкою. Звучання відбувається в тому випадку, коли голосові складки змикаються. Будова голосових складок дає можливість коливатись як повністю, так і окремими частинами, від чого залежить характер звучання голосу. Наприклад, при звучанні голосу в головному регістрі голосові складки вібрують тільки краями, а в грудному регістрі – коливаються всією масою.

Поставлений в академічній манері співу голос повинен мати гарний, правильно сформований співочий тембр, рівний двооктавний діапазон, достатню силу. Під постановкою голосу розуміють процес його пристосування й розвитку для професійного використання. Вокалісту необхідно виробити техніку рухливості й кантилену, досягти природного й виразного звучання слова, розвинути великі звуковисотні можливості, вібрато, красу вокального тембру, що робить процес звукоутворення плавним та рівним. У декого ці якості є природними. Такі голоси називаються «поставленими від природи». Професійне звучання співочого голосу, на думку фізіологів, є результатом спеціально знайденого характеру роботи голосового апарату, тобто встановлення певних рухових динамічних стереотипів.

Розкриваючи проблему формування вокального голосу, зазначимо, що в сучасній вокально-педагогічній школі виокремлюють три теорії природи голосоутворення. Однією з них є міоеластична (від міо – м'язова, elastic – пружний) теорія фонації (звукоутворення), згідно з якою звук людського голосу виникає внаслідок впливу повітряного тиску на пружні голосові складки та приведення їх у коливальний рух. У 50-х роках ХХ ст. Р. Юссон розробив нейрохроноксичну теорію фонації, в якій доводив, що коливання голосових складок має церебральну (мозкову) природу, а не периферичну, як стверджувала

міоеластична теорія. Провівши низку ґрунтовних наукових досліджень фізіологічних та акустичних даних процесу фонації, учені встановили, що у процесі голосоутворення беруть участь одразу два взаємопов'язані механізми – міоеластичний та нейрохронаксичний [7, с. 162].

Також цікавою для вивчення є третя теорія голосоутворення, визнана у вокальній педагогіці як резонансна теорія мистецтва співу В. Морозова. Її основу становить визначення провідної ролі резонансної системи голосового апарату в процесі формування високотехнічних якостей співацького звука. Увага акцентується на психолого-рефлекторному сприйманні співоного звука. Автор наголошує на захисній функції роботи голосових резонаторів у співі й виділяє захисні механізми процесу резонування [5, с. 283].

Розглядаючи ці різні за своєю суттю теорії голосоутворення, приходимо до думки, що розвиток співоного голосу безпосередньо залежить від знань з фізіології голосового апарату: усвідомлення вокалістом сутності процесу звукоутворення, закономірностей резонування, специфіки вокального мовлення, артикуляції, дихальних рухів, їх ролі у процесі фонації.

На думку Л. Дмитрієва, техніку співу «потрібно розглядати як результат утворення численних зв'язків у мовноруховому аналізаторі, зв'язків, які виникають для здійснення певного виконавського завдання» [2, с. 232]. Звук народжується в гортані на голосових зв'язках як результат їхньої взаємодії з видихуванним повітрям з легень. Однак цей звук ще не є остаточно сформованим. Видихуване повітря надходить до гортані знизу з легень, проходячи через бронхи та трахеї. Формування мовленнєвої фонації відбувається за допомогою артикуляційних органів: глотки, м'якого та твердого піднебіння, язика та губ. Співоный звук при фонації формується в розташованих над гортанню порожнинах – таких, як глотка, носоглотка, порожнина рота. Під час видиху з ротового отвору звук голосу вже має закінчене забарвлення, формуючись у той чи інший голосний або приголосний.

Отже, у фонації беруть участь такі органи: гортань з її внутрішніми та зовнішніми м'язами – орган генерації (народження звуку); глотка, носоглотка,

порожнина рота – резонатори звуку; дихальний апарат (дихальні м'язи грудної клітки і живота та її діафрагма) – це джерело певної енергії для виникнення звуку. Такий погляд на функцію голосових органів відповідає сучасним науковим даним. Звідси виникає основний принцип роботи над розвитком голосу, який полягає в тому, щоб підпорядкувати всі елементи техніки звучання вокального голосу сценічній дії, акторській майстерності, сценічному мовленню.

Звичайний звук людського голосу є результатом руху м'язів і зчленувань голосового апарату. Під час співу ці рухи надзвичайно різноманітні; ними визначається сила, висота, темброві барви голосу, тривалість звуку, його динаміка й подача слова. Головним завданням вокальної підготовки актора є усвідомлення «дисциплінованого» руху м'язової системи голосового апарату, тобто розуміння відчуття процесу формування голосу під час співу.

Оскільки «дисциплінований» рух м'язової системи голосового апарату зі своїми фізіологічними механізмами є умовним рефлексом, то можна стверджувати, що загальні закони умовних рефлексів можуть бути застосовані й до вокально-технічних навичок. Постановка голосу актора (на заняттях з вокалу) – це процес встановлення правильного взаємозв'язку окремих частин голосового апарату. Процес співу здійснюється за допомогою системи периферичних механізмів, а саме: органів слуху та всього звукоутворювального рухомого апарату – легень, гортані глотки, язика, губ. Уся їх робота регулюється центральною нервовою системою та перебуває в тісному взаємозв'язку.

Анатомічна будова голосового апарату дуже складна, але необхідна для розуміння актором процесу формування вокальних звуків. М'язи голосового апарату під час фонації знаходяться в певному взаємовідношенні. Цей процес має назву «координація голосу». Координація, тобто злагоджена робота м'язів голосового апарату та музичного слуху, спрямована виконавцем на виконання технічних завдань (правильної інтонації співу), може бути більш чи менш досконалою. Тому координацію голосу слід вважати якісною характеристикою вокального звукоутворення.



Координація у співі пов'язується з м'язовими рухами в ділянці гортані, ротовою порожниною, органами слуху та диханням. Але самі по собі м'язи рухатись не можуть. Розглядаючи спів як одну з функцій організму людини, зазначимо, що він підпорядковується основним закономірностям діяльності нервової системи, яка керує життєдіяльністю всього організму. Ф. Заседателев зазначав, що «спів – це не лише функція гортані, а й складна інтегрована функція всього організму, в якій велику роль відіграють вищі функції центральної нервової системи» [3, с. 26]. Механізм роботи мозку, що керує процесом співу, є механізмом утворення умовно-рефлекторних зв'язків та діяльності аналізаторів. Даючи характеристику процесу фонації, Р. Юссон зазначає, що «фонація виникає як результат складних нервових та рухових процесів: руху м'язів гортані, установок рото-глоткових порожнин, особливих дихальних рухів» [9, с. 142].

За визначенням вчених і педагогів, постановка голосу полягає у виробленні правильної взаємодії всіх частин голосового апарату. Метою діяльності педагога-вокаліста є вдосконалення процесів координації цих рухів під час співу засобами розвитку вокально-технічних, слухових умінь та навичок студента. У процесі навчання співу й у подальшій професійній діяльності актор-співак за допомогою органів слуху повинен навчитися розрізняти всі тонкощі звучання свого голосу, розвивати слухові уявлення про нього, свідомо контролювати діяльність голосового апарату, а в умовах самостійної підготовки використовувати ці навички самоконтролю для відпрацювання необхідних якостей вокального голосу. Так, О. Зданович зазначав, що процес звукоутворення вокального голосу залежить як від роботи центральної нервової системи, так і від слухових уявлень, що виникають у процесі співу [4, с. 55]. Л. Дмитрієв наголошував, що «саме звукові образи мають диктувати виконавські прийоми, технічні засоби для їх звукового втілення, тоді вся техніка буде побудована як вираження певних музично-виконавських завдань» [2, с. 234].

Таким чином, на основі розгляду науково-методичної літератури ми дійшли висновку, що *вокальний голос як професійний інструмент* актора – це складна психофізіологічна функція голосового апарату людини, результатом діяльності

якого є виникнення музичних звуків. Конкретизуючи розуміння процесу розвитку вокального голосу, визначили, що основним завданням його формування як «професійного інструменту» актора є досягнення дисциплінованої узгодженості рухів м'язової системи голосового апарату, тобто набуття рухових навичок, що безпосередньо залежить від усвідомлення основних закономірностей звукоутворення, резонування, артикуляції, дихальних рухів, їх ролі у процесі фонації, знання фізіології голосового апарату, розвитку навичок координування роботи голосового апарату за допомогою вокально-слухового контролю.

### Література

1. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва: підручник / Б. П. Гнидь. – К.: НМАУ, 1994. – 320 с.
2. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики: учеб. пособие / Л. Б. Дмитриев. – М.: Музыка, 1968. – 676 с.
3. Заседателев Ф. Ф. Научные основы постановки голоса / Ф. Ф. Заседателев. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Музгиз, 1935. – 104 с.
4. Зданович А. П. Некоторые вопросы вокальной методики / А. П. Зданович. – М.: Музыка, 1965. – 148 с.
5. Морозов В. П. Искусство резонансного пения. Основы резонансной теории и техники / В. П. Морозов. – М.: Московская государственная консерватория им. П.И. Чайковского; Институт психологии РАН; Центр «Искусство и наука», 2002. – 496 с.
6. Панофка Г. Искусство пения: Теория и практика для всех голосов / Г. Панофка. – М.: Музыка, 1968. – 216 с.
7. Юссон Р. Певческий голос. Исследование основных физиологических и акустических явлений певческого голоса / Р. Юссон. – М.: Музыка, 1974. – 263 с.
8. Юцевич Ю. Є. Музыка : словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2003. – 352 с.